

Inleiding

Twee problemen uit de geschiedenis van mannelijke homoseksualiteit en homosociale identiteit, die nauw met elkaar samenhangen, houden mij hier bezig: het ontstaan van de theorie van een homoseksuele identiteit en de praktische ontwikkeling van die identiteit. Mijn verhaal begint aan de kant van de theoretische spekulaties over verhoudingen tussen mannen en vervolgt met de maatschappelijke vormen daarvan. Deze volgorde veronderstelt geen prioriteit van theorieën boven praktijken; beide hebben duidelijk op elkaar betrekking. (1)

Er zijn tegenwoordig twee belangrijke theorieën over de geschiedenis van homoseksualiteit gangbaar. De eerste stelt, dat een homoseksuele rol rond 1700 ontstond in de sodomitische subculturen in de grote westeuropese steden. (2) De tweede voert het ontstaan van de homoseksuele identiteit terug op Westphals opstel over 'conträre Sexualempfindung' uit 1879. Hier wil ik tussen beide theorieën een netwerk vlechten van een aantal denkbeelden over 'socatische liefde' uit de achttiende en negentiende eeuw en een aantal homosociale stijlvormen in negtende eeuw Nederland teneinde beter zicht te krijgen op de ontwikkeling van sodomitische rol naar homoseksuele identiteit, dat machtspolitieke proces van voortschrijdende verinnerlijking.

Denkbeelden over homosociale verhoudingen

De moderne inzichten van Westphal in de 'conträre Sexualempfindung' waren gebaseerd op het werk van Ulrichs over het 'uranisme', dat tussen 1864 en 1870 verscheen. Een andere schrijver, Benkert, vormde in 1869 een overeenkomstig begrip 'homosexual'. (4) Drie begrippen, een theorie van homoseksualiteit als een afwijking van de geslachtsdrift, die een zekere verwarring van de geslachten impliceerde. Ze was een psychische en fysiologische abnormaliteit; de 'urningen' waren een minderheid. De dokters hadden grote moeite met de zichtbaarheid en herkenbaarheid van homoseksuelen. Hun werk getuigde van een grote begripsmatige en theoretische verwarring, maar betekende tevens een belangrijke doorbraak in het denken over homosociale verhoudingen. Eerdere vernieuwingspogingen, die eenzelfde reikwijdte hadden als Ulrichs en Westphals inzichten, waren onopgemerkt gebleven, zoals die van de Franse

psychiater Michéa (1849) en de berlijnse gerechtelijk geneeskundige Casper (1852).(5) Na 1870 kwam op basis van de door Ulrichs en Westphal gelegde grondslagen een stortvloed van publikaties op gang rond perverse geslachtsdrift en in de wirwar van teksten, begrippen en theorieën schiep het standaardwerk van Krafft-Ebing (1886) een zekere systematische eenheid.(6) Deze vernieuwing was opmerkelijk, maar niet zonder precedënten.

Homoseksualiteit was allereerst een nieuw intellectueel model van homosociale verhoudingen, die nota bene door seksualiteit gedefinieerd werden, terwijl men het seksuele leven van homoseksuelen in het algemeen afkeurde (dat gold niet voor Ulrichs). Maar rond 1800 bestonden andere modellen van homosociale verhoudingen, die verdwenen of ondergingen in het medisch model van homoseksualiteit.

Allereerst kon voortgebouwd worden op het moraaltheologisch begrip der sodomie. In de 18e eeuw onderging de betreffende terminologie een verandering. Was de sodomie gedurende lange tijd (1300-1700) een merkwaardige verzamelbak geweest soms van alle onvruchtbare seksuele handelingen, soms van anale penetratie, in de achttiende eeuw kreeg deze term in veel gevallen expliciet betrekking op een homoseksuele subcultuur, terwijl naast deze term andere opkwamen, bijvoorbeeld pederast en pederastie.(7) Een soortgelijke uitsplitsing naar de soorten van ontucht - pederastie, tribadie, onanie - vond ook plaats in gerechtelijk-geneeskundige handboeken na 1800. Zoals we nog zullen zien, was het vooral in de gerechtelijk-geneeskundige bijdragen, dat de modernisering van sodomie naar homoseksueel plaats greep. Het begrip der sodomie was oorspronkelijk veel ruimer dan dat van homoseksualiteit - het omvatte meer soorten handelingen dan alleen homoseksuele -, maar tegelijk ook smaller - het betrof slechts handelingen en geen psychologische of fysiologische toestanden.

Tegenover het begrip der sodomie formuleerden franse 'philosophes' andere visies op wat zij 'crime contre nature' (Montesquieu) en 'amour socratique' (Voltaire) noemden. Zij keerden zich tegen de juridische uitwerking van de moraaltheologische opvattingen - de vuurdood voor sodomie - en achtten erotisch getinte homosociale verhoudingen niet tegennatuurlijk, maar onmaatschappelijk. Door gerichte, preventieve maatregelen te nemen kon de overheid volgens hen dergelijke pleziertjes tegengaan.(8) Rousseau sprak zich niet duidelijk uit over de socratische liefde, maar definieerde in Het maatschappelijk kontrakt scherp, wat volgens hem de natuurlijke en daarmee kennelijk ook maatschappelijk gewenste samenlevingsvorm was: 'De oudste van alle samenlevingen en de enig natuurlijke is die van het gezin'.(9) Een zin als een moordwapen tegen bijvoorbeeld Montaigne's vriendschapsidealen. De Verlichting vond weerklank in Nederland, dat in de 18e eeuw

nog zware sodomielevervolgingen kende. Twee anonieme auteurs vroegen zich af, wat de beste oplossing voor deze 'misdaad' was. Een van hen keerde zich tegen de doodstraf en was voorstander van wat hij noemde: een nauwkeurige burgerlijke huishouding. Zijn traktaat vormt bij mijn weten het meest uitvoerige achttiende eeuwse verlichte werk over de sodomie en was kennelijk ingegeven door de herhaalde wrede vervolging van deze 'zonde' in Nederland. (10)

De ideeën van de Verlichting met betrekking tot de sociale tische liederde kregen rond 1800 gestalte in diverse strafwetgevingen, speciaal de Franse Code Penal en het betersé Strafgesetzbuch. Deze beide wetboeken luiden de moderne tijd in op strafrechtelijk gebied voor het vasteland van Europa. In geen van beide was de sodomie nog strafbaar, maar wel was ruimte gelaten voor speciale maatregelen, bijvoorbeeld tegen prostitutie van minderjarigen en openbare schennis der eerbaarheid. De grote kracht van de Franse Verlichting lag in haar aandacht voor praktische zaken en haar betekenis werd versterkt door de revolutie, die erop volgde. (11)

De filosofie van de Verlichting was evenwel allerminst een eenheid en ten aanzien van seksuele verhoudingen bestonden er twee belangrijke variaties op. Allereerst de materialistische filosofie van Lametrie, schrijver van de boeken Homme-machine en Homme-plante, die tegelijk een groot verdediger van een genotsfilosofie was. Lametrie was met zijn materialistische leer een belangrijke voorloper van deterministische theorieën uit de negentiende eeuw. (12) De tweede variant van de Verlichting leverde De Sade. Terwijl de andere filosofes de natuurlijkheden en redelijkheid van voortplanting en huwelijk aannamen, stelde hij de vraag, welke redelijke argumenten tegen de sodomie - de negatie bij uitstek van huwelijk en voortplanting - in te brengen waren. Volgens hem bestonden daartegen geen rationele bezwaren en op grond van de rede van de Verlichting trok hij haar norm van voortplanting en huwelijk in twiifel. Tegenover de nobele wilde en een vaag idee van een goede en onschuldige natuur bij Rousseau plaatste De Sade het geweldadige karakter van mens en natuur. Tegenover het sociaal-contrast plaatste hij zijn eigen verlangens. Verspilling, vernietiging, wreedheid waren volgens De Sade even natuurlijk als leven, geboorte, het goede. Zijn inzichten betekenden tevens de meest radikale verdediging van homoseksuele verhoudingen uit de achttiende en negentiende eeuw en hij plaatste ze op gelijke hoogte met heteroseksuele. (13)

Een derde belangrijke traditie was die van het kultuurhistorisch onderzoek. Aan het eind van de achttiende eeuw maakte de studie van de klassieke oudheid een ware renaissance door, vooral in Duitsland, mede dankzij het baanbrekende werk van Winckelmann. (14) Misschien was deze klassicist zelf een liefhebber van schone knapenlijchamen, maar tegen dergelijke pederaastische verlangens kwamen vele duitse kultuurhistorici

